

To je torej nekaj opozoril, kaj obetajo ustavni amandmaji glede ustavnega položaja republike. S tega zornega kota se mi zdijo sedanje ustavne spremembe odločilne: ali bomo razvijali federacijo, ki naj ohranja in krepi raznolikost federalnih držav, njihovo nacionalno, kulturno in politično identiteto in samostojnost, ali pa bomo odprli vrata težnjam po unitaristični federaciji, ki hoče biti oblast nad federalnimi državami, ki jim ne priznava pravice, da same skrbijo za svoj razvoj, ki hoče poenotiti vse oblike in področja življenja – do šolstva in delovanja družbenih organizacij in društev – ne glede na razlike v razvitosti posameznih republik.

Ljubljana, 15. 9. 1987

Družbena lastnina – lastnina manipulatorjev in prevarantov

Vladimir
Kavčič

Kolikor je ustava temeljni družbeni akt, ki pogojuje in usmerja tudi vse druge, podrejene zadeve, ki konec koncev sestavljajo celovito pravno, organizacijsko in politično podobo naše družbe, smemo in celo moramo tudi v ustavi iskati temeljne vzroke naši sedanji krizi, njenim političnim, gospodarskim in moralnim komponentam. Vprašati se moramo, koliko so te odvisne in pogojene že s ustavo. Za to

je še posebna priložnost, ker je potreba po spremembi ustave tudi formalno razglašena in organizacijsko utirjena.

Ustavi seveda ni mogoče pripisati celotne ali celo absolutne odgovornosti za obstoječe družbeno stanje. To dovolj nazorno kažejo tudi dosedanje razprave o teh vprašanjih. Čisto mogoče bi bilo še naprej vztrajati v prepričanju, da je ustava povsem v redu, kot smo bili o tem dolgo prepričani, in zagovarjati stališče, da je neučinkovit in neustrezen sistem političnih in gospodarskih odnosov, sistem zakonskih in samoupravnih razmerij, ki se po črki sicer ujema z ustavo, po svojem duhu pa nikakor ne.

Zagovarjati bi bilo mogoče tudi stališče, da smo krivi za sedanje stanje naše družbe predvsem ljudje, ki to družbo sestavljamo. Ne ustava ne zakoni z vsemi samoupravnimi mehanizmi vred namreč od nikogar ne zahtevajo, naj ljudje ravnajo nepošteno, od nikogar ne terjajo, naj živi na račun drugih, naj krade in goljufa. Menda v tej družbi vsi vedo, kaj so socialistična načela. Če pa je to stvar teoretične ravni, ki je večini nedostopna, potem večina vsaj ve, kaj je prav in koristno za posameznika. In vsak posameznik se lahko zaveda, da je družba sestavljena iz posameznikov, ki si v medsebojnih družbenih razmerjih ne bi smeli biti bistveno različni. In če ni tako, če zaradi svojega družbenega položaja ne moremo ali nočemo tega priznati in naše obnašanje ni v skladu z družbenimi merili, potem je nekaj narobe z

našo moralo. Potemtakem imamo dvojno zavest: tisto, ki javno priznavamo, in tisto, po kateri dejansko živimo. Kako je to mogoče v družbi, kot je naša, v družbi, ki je izvedla revolucijo in se opredelila za najnaprednejšo vizijo prihodnosti? Kako je mogoče, da je nosilka in povzročiteljica sedanje družbene krize prav generacija, ki je vse svoje življenje posvetila revolucionarni preobrazbi sveta?

Spreminjanje temeljnih družbenih dokumentov je izziv za razmišljanje o vseh možnih komponentah sedanjega (zgodovinskega) trenutka, o vidnih in nevidnih komponentah našega družbenega razvoja, od časov med vojnama, ko se je začela uveljavljati ideja revolucionarne preobrazbe tudi pri nas, o razvoju naše politične misli in organiziranosti med vojno in po njej. V teh razmerjih je razmišljanje o možnih spremembah sedanje ustave le drobec v zgradbi političnozgodovinske problematike in še bolj neznatni element z vidika naše politične prihodnosti.

Prihodnost se je morda že začela, a tega nismo opazili. Morda gre za vprašanja, ki jim uradno deklarirani nosilci družbenih razmerij preprosto niso kos ali pa jih ne morejo videti iz svojega zornega kota. Ta pa je spet pogojen z njihovim položajem v teh razmerjih.

Preizkušamo namreč razne hipoteze, zgolj zaradi potreb našega razmišljanja, da bi se približali srži družbene problematike, srži krize, ki nas tare in ki kvaliteto našega življenja potiska v žaljiva in poniževalna razmerja.

Razmišljamo, ali je naša kriza predvsem politična in zadeva globalna družbena razmerja, ali nas ogrožajo zunanji in notranji sovražniki. Še tako dobro in izurjeno oko komaj še uzre kakšnega. Celotna sredstva javnega obveščanja jih skoraj več ne omenjajo. Vse več pa je gospodarskih težav in Agrokomerc je kar tipična in simbolična točka naše krize, našega družbenega stanja in naše perspektive. Spoznanja, ki jih ponuja, zadevajo bistvo našega družbenega sistema, vplivati bi morala tudi na razprave o ustavnih spremembah, morala bi razširila izhodišča teh razprav.

Gospodarski vidik se zdaj kaže kot temeljni vidik te krize, z njim so najtesneje povezane inflacija, upadanje življenjskega standarda, naraščajoča brezposelnost, upadajoča reproduktivna sposobnost gospodarstva. Vse oznanja nezavidno prihodnost, drsenje na nivo Tanzanije, kot je te trende simbolično označil sociolog Županov. Nevzdržna načela gospodarjenja vse bolj kažejo svoje posledice in teh posledic ni mogoče več prikrivati ne z notranjo prerazporeditvijo dohodka in kapitala ne z izkoriščanjem tuje akumulacije.

Sektor socialističnega gospodarstva je namreč toliko osiromašen, da bi vsako nadaljnje prerazporejanje dohodka že lahko sprožilo družbeno eksplozijo. Če se je že polovica našega prebivalstva znašla na meji življenjskega minimuma, z nadaljnjim prerazporejanjem družbenega bogastva lahko ogrožamo le še ljudi, ne rešimo pa nobenega vitalnega vprašanja. Lahkomišelnost in neodgovorni usmerjevalci inflacije so svojo igro pripeljali h kraju, sredstev za obnovo in modernizacijo proizvodnje preprosto ni več. Primer, kot je Agrokomerc, pretresa celotno zgradbo našega gospodarstva. Toda koliko jih je še skritih, pritajenih, ki tudi lahko planejo na dan. Sedanja resnica še ni vsa resnica . . .

Dileme, ki jih ponuja razglašeni primer, pa so težke in jih ne bo lahko razrešiti. Po starem naprej ni več mogoče, s starim pa tudi ni mogoče čez noč prelomiti in nadaljevati po novem.

Vendar pa nekatere okoliščine našega političnega dogajanja kažejo, da osnovo gospodarskega sistema ne štejejo za temeljna vprašanja sedanjosti, ali pa razodevajo popolno zaslepljenost, češ da so osnove tega sistema dobre in ga je treba le bolj ali manj kozmetično olepšati in dopolniti. Spet in spet beremo o tem, kaj vse bi bilo »treba« doseči, nobene besede pa ne o tem, kako odpraviti sedanje stanje. Natančneje: nič določenega. V dosedanjih razpravah o ustavnih spremembah so problemi družbene lastnine pravzaprav izvzeti, o konceptu družbene lastnine, o njeni pravni ureditvi, predvsem pa o njenem varstvu, nismo še slišali nič bistvenega. Beremo, da je treba delavcem v združenem delu in vsem delovnem ljudem z dopolnjeno ustavo bolj kot doslej zagotoviti, da bodo dejansko odločali o vsem glede celovite družbene reprodukcije, da je treba okrepiti poslovno samostojnost organizacij združenega dela, bolj smotrno gospodarjenje s sredstvi v družbeni lasti, doseči učinkovitejše varstvo družbene lastnine. Vse to naj bi dosegli z večjo ekonomsko motiviranostjo in delovnopravno odgovornostjo delavcev za smotrno gospodarjenje z družbenimi sredstvi. Te posplošene zahteve morebiti res vsebujejo temeljno in najpomembnejšo problematiko družbene lastnine kot temelja naših družbenoekonomskih odnosov. Toda te posplošitve v izrazoslovju in dosedanje razprave o nekaterih možnih posegih in spremembah glede dosedanjih pojmovanj družbene lastnine kažejo, da gre za izredno trdo ideološko vprašanje, ki ga bo težko odpraviti. Vprašanje je, če so politične strukture sploh zmožne bistvenih sprememb na tem področju. Družbena lastnina je namreč družbena le teoretično in le teoretično so subjekt te lastnine delavci. Delavci v svoji delovni organizaciji odločajo le o manjšem delu ustvarjenega dohodka, pa še o tem le pogojno, dejansko pa krojijo usodo tega dohodka potrebe življenjskega standarda, potrebe družbenih dejavnosti s svojimi nujnimi okviri. Tudi je znano, kako je z odločanjem v delegatskem sistemu, kakšna je tu dejanska vloga delavcev. O bistvenih materialnih obveznostih države delavci niso odločali ali pa so odločali tako, da niso poznali dejanskih razsežnosti teh problemov (tuji krediti, emisija, kreditiranje tujih partnerjev). V jedro našega kreditnomonetarnega sistema so vgrajeni mehanizmi, ki delujejo z avtoriteto politične moči in ne po zakonitostih gospodarstva. Takšen sistem je veljal in v bistvu še vedno velja za povsem legitimnega, v politični sferi je jedro vseh odločitev, ker brez tega našega socializma, tako pravijo, sploh ne bi bilo. Politična oblast deluje kot varuh in kreator socialističnih odnosov, politika, ki naj bi rasla iz družbenoekonomskih razmerij, pa je slejkoprej program, smer, v katero naj tečeje spremembe, prihodnost, v katero je sedanjost sicer usmerjena, toda pod skrbništvom politične oblasti. Ta oblast ima tudi taktiko za doseg cilja. In v imenu te taktike smo pogosto priča ukrepov, ki vodijo v povsem nasprotno smer od deklarirane. Kriterij te presoje je spet politična sfera. Ker pa imamo poleg državne politike še republiške in občinske, pri tem pa je vsak subjekt obrnjen predvsem k sebi in k svojim interesom, smo tu, kjer smo. In iz tega stanja tudi ne vidimo dejanskega izhoda. Noben od obstoječih centrov moči se ne bo sam od sebe odpovedal vlogi, ki jo ima. Ta moč se v naših okoliščinah in v tem času ne more več kazati v grobi, represivni obliki, v neposrednem in brutalnem upravljanju z ljudmi (razen v izjemnih primerih, ki pa tudi niso popularni – Vevčani), ampak v manipuliranju z družbenimi sredstvi, ki so jih ustvarili državljani v pretekli in tekoči družbeni reprodukciji.

Družbeno lastnino pogosto upravljajo in manipulirajo z njo kot z državno lastnino, ali kar je še slabše, kot z lastnino formalnih in neformalnih skupin, ki imajo v družbenih razmerjih ustrezno politično pozicijo. Ta pozicija je seveda apriorna in monopolna in ne izvira iz deleža ustvarjenega družbenega bogastva, odloča pa v interesu delavcev in v imenu svetle prihodnosti. To omogoča naš koncept družbene lastnine. Doslej so koncept utemeljevali z zgodovinskimi interesi delavskega razreda, toda zdaj se je znašel na prelomni točki. Ko ne bo več rezultatov, s katerimi bi bilo mogoče zadovoljevati vsaj osnovne reprodukcijske potrebe delovnega človeka (kje je še kakšno drugačno povprečje, da evropskega sploh ne omenjamo), izgubi sistem vsako legitimacijo. Zdaj smo že blizu te točke oziroma se ji naglo približujemo in temu ustrezno bi morali spremeniti tudi naš koncept javne, družbene ali kakršnekoli lastnine.

Ne da bi se spuščali v teoretična razglabljanja, ali je družbena lastnina sploh še lastnina, ali pa je nasprotno, negacija lastnine, bo treba priznati, da ni neizčrpna, da ni mogoče z njo neskončno manipulirati. Lastnina je »objektiven« sistem odnosov, ki se je oblikoval pet ali šest tisočletij, kot objektivni družbeni odnos, ki ga ni mogoče spraviti s sveta z ideološkimi konstrukti.

Predvsem je zdaj jasno, da v ekonomiki ni revolucij, da so revolucije predvsem politične, da revolucije ne ustvarjajo družbenega bogastva, ampak ga lahko samo prerazdeljujejo. Socialistične revolucije v zaostalih deželah so morale opraviti zgodovinsko vlogo fevdalnega in meščanskega družbenega reda.

Izkušnje, ki jih imamo z našim lastnim razvojem, bi nas morale poučiti, da se lastnina lahko socializira le, če ji je zagotovljena vsa tista zaščita, ki jo ima zasebna lastnina. Lastnina se mora neprestano oplajati, da bi lahko bila dekla družbene reprodukcije, ki ima vedno večje zahteve. Lastnina ne more biti na razpolago skupinskemu manipuliranju, ni je mogoče uporabljati na škodo drugih. Lastnina je vezana na strogi moralni kodeks, ki temelji na moralni in materialni nedotakljivosti posameznika. Vsak bi smel razpolagati le s takšnim deležem družbene lastnine, kolikor je lahko zagotavlja s svojim delom, sedanjim ali preteklim, pri tem pa bi se morali osvoboditi tudi predsodka, da premoženje ni posledica minulega dela. Premoženje je minulo delo in v javni funkciji bi vsak smel razpolagati le z enakovrednim delom skupnega, družbenega bogastva. Ali z druge strani: Ne bi smelo biti sprejemljivo nobeno skupinsko razpolaganje z družbenim bogastvom, ki omogoča ali vsaj dopušča erozijo družbenega premoženja. Če bi bilo poslovno tveganje vedno le tveganje delovnih kolektivov, bi bilo gospodarjenje bistveno drugačno od sedanjega.

V družbi, kjer je delo najvišja vrednota (tudi znanje je oblika dela), ker vse nove vrednosti izhajajo iz dela, bi moralo biti tudi gospodarjenje z družbenimi sredstvi (kot oblika tekočega in minulega dela) zavezano visokim moralnim kriterijem. (Do)sedanje pojmovanje družbene lastnine je iz tega območja eliminiralo skoraj vsakršne moralne norme, gospodarjenje je samo sebi namen, dobiček dovoljuje vsa sredstva. Pri tem ni pomembno, ali je bil dobiček dosežen na račun drugega kolektiva ali kar na račun širše skupnosti.

Fikret Abdić nima nikakršnega moralnega mačka, prepričan je celo, da niti zakonov ni kršil, ko je podpisal za stotine milijard nepokritih menic. Po

črki sistema je to samo gospodarski prestop, za katerega je zagrožena nevelika denarna kazen. Plačal bi kazen in problem bi bil zanj odpravljen. Ob tem ga ne zanima, da je sredstva nepokritih menic protipravno vzel (po domače ukradel) drugim kolektivom, drugim delovnim ljudem, tistim zunaj svojega kombinata. Tudi nekateri bančniki ob tem niso kdovekaj preplašeni: predstavnik Ljubljanske banke je na TV povedal, da jim gre pravzaprav za plasman kapitala, kar bi pomenilo, da je prekvalifikacija meničnih dolgov v posojilo za banko sprejemljiva. Tu gre najbrž tudi za problematično strokovnost, ne samo za pomanjkljivo poslovno moralno. Če bi namreč bilo v načelu mogoče menične dolgove spreminjati v posojila, ne da bi se ob tem spraševali za namembnost in nadaljnjo usodo posojil, bi to bil svetovni izum. Zakon pozna drugo logiko. Kdor ni zmožen plačati svojih obveznosti v roku, mora v stečaj, kjer bo vrednost njegovega premoženja realno ocenjena in šele ta ocena bo pokazala, kakšna posojila je mogoče vlagati vanj, kakšna posojila bo sposoben vrniti.

Poslovna nemoralna in sistemska neodgovornost do družbene lastnine, ki jo na vseh ravneh pogojuje in omogoča naš sistem, ne more omogočati ne materialnega ne nikakršnega drugega družbenega razvoja, ampak lahko vodi le v večje siromaštvo.

Vztrajanje pri (do)sedanji organizaciji in varstvu družbene lastnine oziroma zahteve po spremembah odpravljati s platoničnim »treba je« kaže na stagnacijo, na neproduktivno inercijo moralnih in političnih moči naše družbe.

Ljubljana, 5. 9. 1987

Tone
Peršak

Ta mračni predmet dvoma

Te spremembe bodo potrdile vrednote in pomen ustavnih načel o deetatizaciji vseh družbenih odnosov združenega dela, ki bodo lahko zagotovili in pospešili materialni in celotni družbeni razvoj na temeljih socialističnega samoupravljanja . . .

Predlagane spremembe ustvarjajo ustavne temelje za doslednejše uresničevanje federacije kot socialistične samoupravne demokratične skupnosti delovnih ljudi in občanov in enakopravnih narodov in narodnosti . . .

Take ideološke postulate je treba črtati iz zakonov, ki naj bi bili, kar se le da, res čisti normativni akti. Ko pa gre za ustavo, kakršna je naša, tega skorajda ni mogoče storiti. Ne zato, ker bi kdo želel s silo države oktroirati ideologijo, temveč zato, ker ima večje število programskih določb, ki jih mora vsebovati ustava, ko določa smer družbenega razvoja, neizbežno ideološko konotacijo in jih mora ohraniti . . .

UVODNA OBRAZLOŽITEV vodje koordinacijske skupine Hamdije Pozderca na seji Komisije Skupščine SFRJ za ustavna vprašanja ob obravnavi besedila osnutka amandmajev k ustavi SFRJ 18. avgusta 1987)